

СУПЕРЕЧНОСТІ І ТРУДНОЩІ В УПРАВЛІННІ КУЛЬТУРОЮ В УМОВАХ ПЕРЕХІДНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Аналізується культура як специфічний об'єкт соціального управління, розкриваються суперечності й труднощі процесу управління культурою в сучасному українському суспільстві та шляхи їх вирішення.

Ключові слова: культура, розвиток культури, управління, адміністративно-політичне рішення.

Анализируется культура как специфический объект социального управления, раскрываются противоречия и трудности процесса управления культурой в современном украинском обществе и пути их разрешения.

Ключевые слова: культура, развитие культуры, управление, административно-политическое решение.

The culture as a specific matter of the social management is analyzed in the article. The contradictions and difficulties in the process of management of the culture in modern Ukraine and the ways of their solutions are revealed there.

Key words: culture, development of the culture, management, administrative and political decisions.

Актуальність сформульованої в назві статті теми зумовлена, на нашу думку, суперечностями, які виникли і, на жаль, украї повільно долаються у сфері культури. Ідеться, перш за все, про суперечність між значенням культури в трансформаційному процесі української суспільної системи і реальним станом культури. Сучасна культура українського суспільства, разом з позитивними якісними характеристиками, акумулює в собі і такі властивості як кризовість, деградація, аморальність, антидемократизм, антигуманізм тощо. Криза охоплює життеорієнтвальної функції, ціннісно-мотиваційну сторону духовного життя суспільства, а також нормативну сферу культури. Отже, наша культура нездатна повною мірою сприяти позитивним трансформаційним процесам, стимулювати суспільно корисну діяльність соціальних груп і верств суспільства, сприяти розвиткові людини як головної продуктивної сили суспільства. Так само чітко виражається суперечність між роллю адміністративно-політичного управління культурою і неефективністю цього управління. Рішення, що приймають державні структури (Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, державні адміністрації), а також органи місцевого самоврядування, і реаліза-

ція цих рішень поки не приводять до очікуваних суспільством результатів.

Проблеми культури як об'єкта адміністративно-політичного управління вивчали у своїх працях О. Гриценко [1], І. Дзюба [2], С. Кримський [4], Б. Малиновський [8], М. Пірен, В. Ребало [10], Т. Сенюшкіна [11], З. Кузнецова [5] та ін.

Водночас деякі теоретико-методологічні аспекти регулювання сфери культури в сучасних умовах залишаються дискусійними, недостатньо вивченими.

Метою статті є розкриття культури як специфічного об'єкта соціального управління, аналіз суперечностей і труднощів управління культурою в сучасному українському суспільстві та шляхів їх вирішення.

Перш ніж розглянути деякі аспекти управління культурою, зазначимо, що автор не зводить культуру до мистецтва, літератури, науки, фольклору та ін., хоча, поза сумнівом, це важливі складники культури. Дотримуючи філософського підходу до феномену, який аналізується, можна констатувати, що культура виражається в таких узагальнених характеристиках, як форма, результат, спосіб зв'язку людини з дійсністю, прояв і реалізація сутнісних сил людини [6, с.16]. Це — комплекс притаманних означеному суспільству або окремій соціальній групі, окремій людині духовних, матеріальних, інтелектуальних та емоційних властивостей, що вирізняються високим рівнем розвитку. Видатний український учений і громадський діяч І. М. Дзюба пише, що культура — це і сфера повсякденної свідомості, і правові поняття, і моральні орієнтації, а також світосприйняття етносу та технологічна освіченість, характер взаємодії з природою [3, с. 105].

Складно переоцінити соціальне значення культури й управління нею. Культура формує якості людей, від яких залежить і створення матеріальних цінностей, і відповідь на питання про те, для чого людина живе, працює тощо. Науково обґрунтоване управління культурою багато в чому визначає, зрештою, долю народу, етносу, держави. Адже в культурі дістає останню «санкцію», як і гарантію історичного буття національної суб'єктності та ідентичності, процес подальшого національного розвитку [3, с. 105]. Моніторинг, проведений за участю 150 нобелівських лауреатів, показав, що у найближчі 7-12 років третього тисячоліття лідуватимуть не ті держави, яким належать основні планетарні енергоресурси (нафта та газ), а нації, які стануть носіями інноваційних ідей у науковій, гуманітарно-природничій і культурній сферах.

Соціальна роль культури стрімко зростає в переломні періоди розвитку народів і держав, коли змінюються фундаментальні основи суспільних відносин. У цей час виникає потреба в нових підходах до управління культурою. Доречно зауважити, що цю особливість культури та роль у її розвитку адміністративно-політичного управління в нашій країні, на жаль, усе ще недостатньо усвідомлюють суб'єкти управління. Наявний потенціал культури, її творчі та гуманістичні можливості в розвитку українського суспільства, моральному вдосконаленні людини використовуються не повною мірою. Більше того, через недостатність належної уваги до культури, а також через помилкові управлінські рішення українська культура переживає кризу. Її проявами є: неконкурентоспроможність культури як для Заходу, так і для Сходу, брак високоякісного товару — книжок, газет, журналів, музики, пісень, кінофільмів; тенденція до соціально-етичної деградації суспільства; крайня соціальна диференціація в можливостях задоволення культурних потреб, цинізм відомого соціального прошарку, що живе в розкоші; неповага до історичних традицій українського народу, культури етносів, що проживають в Україні.

Звичайно, негативні процеси, як зазначають дослідники, не набули незворотного характеру, не деформували остаточно моральні почуття і «практичну етику» українського народу. В основі своєї народи України залишаються позитивно зорієнтованими, здатними до соціальної солідарності й альтруїзму, надають перевагу правді та справедливості, не сприймають жорстокості і цинізму, не втратили відчуття краси та потреби в ній [3, с. 108].

З'ясування причин зазначених кризових проявів української культури переконує, що в сукупності цих причин — суперечність сучасного цивілізаційного процесу, руйнування традиційних поведінкових установок і стереотипів, утрата багатьох світоглядних і гуманістичних ілюзій тощо — стрижневе місце належить неефективному управлінню культурою, пов'язаному з низькою якістю владної еліти. Брак згоди між основними політичними силами, представленими у Верховній Раді України, щодо питання державної культурної політики призводить до відсутності такої політики ось уже впродовж майже двадцятирічної української історії. Для жодної з парламентських політичних сил — ліві, центристи, націонал-демократи — культура не є першочерговою проблемою, а слугує засобом досягнення політичної мети. Ухвалені управлінські рішення у сфері культури не забезпечуються фінансовими ресурсами, які становлять від

0,5 до 1 % національного доходу України [7, с. 27]. До управління культурою на різних рівнях управлінської структури приходять політично заангажовані люди, що не мають управлінського досвіду в цій сфері. Мимоволі пригадується анекдот про роль кадрів у розробці і здійсненні культурної політики. Коли запитали К. Фурцеву — колишнього Міністра культури Радянського Союзу:

- На чиему ви місці?
 - На місці Михайлова, — відповідає.
 - А Михайлов був на чиему?
 - На місці Пономаренка.
 - А Пономаренко?
 - На місці Александрова.
- Так дійшли до Луначарського.
- А Луначарський був на чиему місці?
 - На своєму.

Неготовність і нездатність багатьох управлінців вирішувати реформаторські ідеї у сфері культури — одна з ключових проблем відродження і розвитку української культури в цілому, етнічних культур зокрема.

Культура є специфічною сферою управління. Ця специфіка зумовлена тим, що культура містить значний потенціал самоорганізації і саморозвитку. Відомо, що навіть в умовах адміністративно-командної системи управлінський вплив на неї не міг звести нанівець різноманіття культури ні на організаційному, ні на ідейно-художньому, ні на національно-етнічному рівнях. Ця властивість культури дозволяє констатувати, що культура не може бути введена в жорсткі рамки системою державної влади. А зважаючи на те, що нині в Україні відбуваються трансформаційні процеси до ринкової системи, то, на нашу думку, потрібен перегляд традиційних (які базувалися на сильній централізації) підходів до управління в цій сфері. Так, необхідно долати уявлення про виконання державою монопольних функцій. Слід підкреслити також, що управлінські рішення у сфері культури мають, зазвичай, вельми віддалену післядію. Тому важливо передбачати вимоги, які висуватимуть споживачі культури до змісту того або іншого виду мистецтва. При цьому оцінку характеру і рівня культурних потреб соціальних груп та верств, що базується на наявному досвіді, не можна безпосередньо поширювати на майбутнє, оскільки культурні потреби змінюються. І ще, культурні потреби не зводяться до сьогохвилинних інтересів окремих людей, це — соціально значущі та бажані

потреби, що висувають завдання розвитку суспільства, етносу тощо [9, с. 268].

Автор усвідомлює, що завжди існують функції у сфері управління культурою, які практично корисно централізувати, і такі, що доцільно розосередити, тобто централізація і децентралізація як дві тенденції в управлінні культурою, на які необхідно зважати суб'єктам управління на різних рівнях.

Відомо, ці тенденції мають свої переваги і недоліки, які повинні зіставлятися при підготовці й ухваленні управлінських рішень. Не ставлячи собі за мету детально розглядати переваги і недоліки цих тенденцій, зазначимо, що одним з головних недоліків централізації є те, що політико-адміністративні рішення в цьому разі ухвалюються без достатньої і необхідної інформації про специфіку соціокультурного стану конкретного регіону (області), міста, що призводить зрештою до неефективного розподілу і використання ресурсів. Рішення в умовах надмірної централізації можуть суперечити, як свідчить практика, інтересам тих, для кого вони приймаються.

Децентралізація у сфері культури сприяє досягненню більшої соціальної згоди, точнішому обліку витрат і вигод від реалізації рішень. Звичайно, і проти децентралізації є аргументи. Так, децентралізація може створювати передумови, що гальмують процес консолідації українського суспільства аж до соціокультурного відособлення окремих регіонів та ін.

Тому в умовах сучасної трансформації української соціокультурної системи доцільно розумно поєднувати обидві тенденції. Приймати політико-адміністративні рішення необхідно з урахуванням, з одного боку, суспільної потреби в консолідації соціокультурних відносин, формуванні високого престижу культури українського суспільства, а, з іншого — підтримувати процеси, що відбуваються в регіонах.

Актуальним завданням суб'єктів управління є відродження і розвиток культур народів, що повернулися до України з депортації, наприклад, кримські татари, болгар, німці, греки та ін. Неврахування, а тим більше нехтування специфічними інтересами цих етносів, як, утім, й інших, може створювати передумови соціокультурних конфліктів, соціальної напруженості в Криму.

Відродження національних культур тісно пов'язане з розвитком етнокультурних традицій. Ці традиції мають могутню творчу, життєстверджувальну силу, допомагають не тільки підтримувати зв'язок поколінь, але й надають нам можливість зорієнтуватися в сучасному житті. Традиції є специфічним

механізмом національного самозахисту в умовах глобалізації. Актуальність етнокультурних традицій зумовлює необхідність ухвалення спеціальних політичних рішень, спрямованих на всесвітню їх підтримку, на недопущення нехтування або приниження в будь-якій формі культурної самобутності народів.

Однією з проблем, пов'язаних з управлінням сферою культури, є ресурсне забезпечення закладів культури. Українській державі складно підтримувати культурну сферу. Фінансування культури нині здійснюється за «принципом убогості». Ринкові механізми в їх вельми своєрідній українській інтерпретації не завжди ефективні. Більше того, критерії ринку часто стикаються з цінностями культури і моралі. Становище ускладнюється зниженням доходів населення, частину яких воно могло б витратити на культуру. Комерційний сектор з огляду на певні обставини (недостатню правову базу, брак фінансових стимулів) неналежним чином підтримує культуру.

Водночас не можна не зважати на те, що якісна культурна продукція може бути досить дорогою. І якщо витрати на таку продукцію повністю відобразити в її ціні, вона (продукція) може виявитися недоступною для населення з низькими доходами і перетворитися на предмет споживання тільки для заможних громадян.

Вивчення ресурсного забезпечення культури в західних країнах свідчить, що економіка культури там є змішаною. Відповідальність за фінансування культури несуть як держава, так і приватний сектор. Причому, державне фінансування відповідними політичними рішеннями спрямовується на підтримку і розвиток архівів, бібліотек, культурної спадщини, виконавських видів мистецтв (театр, балет, музика). Приватний сектор найчастіше підтримує культурну індустрію (книговидавництво, кінематограф). У деяких країнах важливим механізмом підтримки культури є спонсорство.

На нашу думку, в умовах сучасної України доцільно орієнтуватися і створювати необхідні передумови для змішаної моделі ресурсного забезпечення культури. По-перше, необхідні рішення та конкретні дії, спрямовані на надання державної фінансової підтримки культурі. Це диктується потребами збереження національної культурної спадщини; посилення ролі культури як засобу вирішення таких нагальних соціальних проблем, як злочинність, наркоманія, пияцтво тощо; активізації використання можливостей культури у сфері запобігання конфліктам на міжнаціональному і релігійному ґрунті; підтримки молодих суб'єктів культури в просторі української культури.

Політико-управлінські рішення покликані забезпечити певну інтеграцію регуляції та саморегуляції в культурі. Сенс діяльності центральних державних органів, вважає автор, полягає в умовах сучасного перехідного періоду найімовірніше не в керівництві нижчими структурами культури. Ухвалювані рішення мають стимулювати розвиток культурного різноманіття; сприяти координації й узгодженню ініціатив з регіонів; підтримувати проекти, які на це заслуговують. Суб'єктам центру необхідно визначати частку участі і відповідальності на місцевому, регіональному і загальнонаціональному рівнях. Результати залежатимуть від того, наскільки управлінські рішення відповідатимуть тенденціям саморозвитку культури.

Інший аспект у змішаній моделі ресурсного забезпечення культури — приватне інвестування культури. Але розвиток приватного інвестування також потребує відповідних, ґрунтовно вивірених управлінських рішень. Ідеться, перш за все, про створення надійної, довготривалої правової бази для спонсорів, меценатів, у цілому для юридичних і фізичних осіб, готових брати участь у відродженні та розвитку української культури.

Суб'єкти управлінських рішень не можуть не зважати у своїй діяльності впливу глобалізаційних процесів на культуру. Що означає врахування глобалізації ринку культурної продукції? Не претендуючи на вичерпну відповідь з цього запитання, зазначимо, що в процесі розробки та реалізації культурної політики необхідно: передбачати загрози існуванню національних культур та історичних традицій; докладати дієвих зусиль щодо збереження і захисту національних культурних цінностей та культурної спадщини; створювати умови для виробництва конкурентоспроможної культурної продукції, що є головною умовою її захисту від іноземної конкуренції. Необхідна своєрідна протекціоністська державна політика, спрямована на захист інтересів національних виробників. У цьому плані доцільно вивчати досвід інших країн. Так, для вирішення цієї проблеми в деяких країнах (Франція, Канада, Норвегія, Польща, Угорщина та ін.) застосовуються вимоги «національного змісту». За допомогою економічних, правових, адміністративних заходів стимулюється «національна присутність» — перш за все в радіо і телемовленні. У деяких країнах прийняті і діють правила, що регулюють присутність іноземних компаній в особливо важливих секторах культури. Деякі країни наполягають на вилученні культурної продукції з міжнародних торгових угод, хоча повної однастайності в трактуванні поняття «культурна продукція» не існує [5, с. 15-20].

Таким чином, процес формування політики у сфері культури є одним з найскладніших завдань соціального управління, особливо в періоди суспільних трансформацій і кризового розвитку соціальної системи.

В умовах сучасного перехідного періоду до нової системи в Україні управління культурою потребує суттєвого коригування. Відбувається зміщення акцентів з директивного управління на створення умов для саморегуляції культури і культурних потреб, розподілу ресурсів, формування партнерства з різними суб'єктами культурної діяльності. Брак налагодженої системи регуляції культури бізнесом і громадськими організаціями припускає втручання держави в процеси підтримки культури.

Глобалізація, вихід країни на світовий культурний ринок зумовлюють необхідність вироблення стратегії і тактики, спрямованих на захист культурної самобутності, реалізацію принципів суверенітету, недопущення втрати національних духовних та інших цінностей народів України.

Список літератури

1. Гриценко О. А. Культура і влада. Теорія і практика культурної політики у сучасному світі / О. А. Гриценко. — К. : ІЦКД, 2000. — 228 с.
2. Дзюба І. М. Деякі проблеми і перспективи української культури / І. М. Дзюба // Культура чи імітація культури / Верховна Рада України. — К. : Парламентське від-во, 2005. — С. 149–154.
3. Дзюба І. Україна. Росія: протистояння чи діалог культур? / І. Дзюба // Культура чи імітація культури / Верховна Рада України. — К. : Парламентське від-во, 2005. — С. 105–111.
4. Кримський С. Б. Під сигнатурою Софії / С. Б. Кримський. — К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. — 367 с.;
5. Кузнецова З. Как защитить национальную культуру / З. Кузнецова // Свободная мысль. — 2006. — №1/2. — С. 14–27.
6. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світогляд. аналіз / Л. Губерський, В. Андрущенко, М. Михальченко. — 3-є вид. — К. : Знання України, 2007. — 580 с.
7. Культура чи імітація культури / Верховна Рада України. — К. : Парламентське від-во, 2005. — 160 с.
8. Малиновский Б. Научная теория культуры : монография / Б. Малиновский. — М. : ОГН, 2000. — 205 с.
9. Методологические проблемы прогнозирования и управления в области художественной культуры. — М. : Наука, 1980. — 277 с.
10. Пірен М. Демократизація державної політики у сфері культурного життя України: Заклики та механізми розвитку / М. Пірен, В. Ребкало // Вісник НАДУ. — 2008. — №2. — С. 307–313.

11. Сенюшкина Т. Право на культурну ідентичність і культурна політика державі у багато етнічному суспільстві / Т. Сенюшкина // Вісник НАДУ. — 2003. — №4. — С. 465–473.

Надійшла до редколегії 12.03.2010 р.